

УДК 81.276.11

Світлана Богдан,

кандидат філологічних
наук, професор, завідувач
кафедри історії та культури
української мови
Волинського державного
університету імені Лесі
Українки

МОВНА ПОВЕДІНКА ПАВЛА ТИЧИНИ В ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГАХ ІЗ ЛІДІЄЮ ПАПАРУК

У статті проаналізовано стилістику мовної поведінки Павла Тичини в інтимному листуванні з його дружиною Лідією Папарук, встановлено й систематизовано індивідуально-авторські мовноповедінкові стереотипи, властиві адресантові, з'ясовано взаємодію узуальних та індивідуально-стильових компонентів етикетних домінант його епістолярії.

Ключові слова: інтимне листування, мовна поведінка, епістолярне спілкування, звертання, прощальні вирази, мовноповедінкові система.

Богдан С.К. Речевое поведение Павла Тычины в эпистолярных диалогах с Лидией Папарук. В статье проанализирована стилистика речевого поведения Павла Тычины в интимной переписке с его женой Лидией Папарук, установлены и систематизированы индивидуально-авторские речеповеденческие стереотипы, присущие адресанту, определено взаимодействие узуальных и индивидуально-стилевых компонентов этикетных доминант его эпистолярия.

Ключевые слова: интимная переписка, речевое поведение, эпистолярное общение, обращение, прощальные выражения, речеповеденческая система.

Інтимне листування, дослідження якого активізоване передусім виданням епістолярних текстів, безсумнівно, найцікавіше й найбільш вагоме джерело вивчення міжособистісних взаємин і пошуку етнічних стереотипів мовної поведінки українських закоханих. Зокрема, в останні десятиліття вченим відкрились епістолярні лабораторії інтимного дискурсу Івана Мазепи [6], Миколи Куліша [16], Олександра Довженка [13], Павла Тичини [27],

Катерини Білокур [3], Василя Стуса [26], Бориса Гмирі [12], Василя Симоненка [24], Олекси Горбача [9], Михайла Драгоманова [11], родини Косачів [18], Ніни Матвієнко [19].

Сучасна україністика має вже чимало досліджень різних аспектів стилістики таких епістолярних діалогів. Варто згадати хоча б відомі розвідки про інтимне листування Івана Мазепи з Мотрею Кочубеївною Ольги Геращенко [6], Олександра Довженка з Оленою Черновою Романа Корогодського [13], Михайла Коцюбинського з дружиною Вірою та Олександрою Аплаксіною Іллі Стебуна [17, 25], Івана Денисюка [7] й Соломії Павличко [22], Миколи Куліша з Вірою Масловою Наталії Кузякіної [15], Пантелеймона Куліша з Лесею Милорадовичевою Ол. Дорошкевича [8], Василя Симоненка з дружиною Людмилою Півторадні Юрія Смолянського [24], Євгена Плужника з Галиною Коваленко Ганни Токмань [28] і Миколи Жулинського [10], Ольги Кобилянської з Осипом Маковеем М. Павлишина [23] і В.Бабія [1] тощо. Реконструкції образу ідеальної жінки в листах Василя Стефаника присвячено дослідження Євгена Барана [2]. В працях Ігоря Ольшевського зроблено спробу пізнати роль кохання в житті та творчості Павла Тичини [21, 22]. Інтимний дискурс життя Марка Вовчка представлено в колективному збірникові „Три долі” [29]. Стильові домінанти української епістолярії найповніше спостережено в монографії Михайлини Коцюбинської „Роздуми про епістолярну творчість” [14].

Однак дотепер в україністиці нема жодного дослідження, в якому б вивчалася специфіка мовної поведінки Павла Тичини в інтимному листуванні, незважаючи на те, що видання цих листів здійснено майже два десятиліття тому, а головне – всупереч очевидній вагомості цих діалогів (і не лише завдяки кількісним, а щонайперше – якісним параметрам цієї комунікації). Як відомо, листування Павла Тичини і Лідії Папарук – тривале хронологічно. Точкою відліку їхньої епістолярії можна вважати перший збережений лист літа 1920 року (хоча їхнє знайомство відбулося значно раніше) і, що важливо, тривало протягом сорока літ (останній лист датований

1960 роком). Загалом у зібранні творів Павла Тичини опубліковано 245 епістолярних текстів.

Любовні листи, незважаючи на час їх створення, мають цілий ряд типологічних ознак, які й визначають специфіку мовноповедінкових стереотипів, тобто сукупність можливих комунікативних стратегій, позицій і ролей, передусім етикетних, які передбачають моделювання особливого типу міжособистісних взаємин і формують систему мовних одиниць, релевантних їм. У таких листах, за слушним зауваженням Михайлини Коцюбинської, "якнайменше "маски" і якнайбільше "обличчя" [14, 38]. Власне це й зумовлює узвичаєну загальнотекстову тональність інтимного дискурсу, а саме – тональність довіри й максимальної природності, зацікавленості, невимушеності, відвертості й довірливості листового спілкування. По-друге, інтимний дискурс дає можливість пізнати й відчутти "настроєво-психологічну глибіню, почуттєву домінанту й виняткову інтонаційну безпосередність" [4, 34] адресантів. Саме любовні листи, на думку Михайлини Коцюбинської, „найадекватніше віддзеркалюють „особистість митця в момент найвищого емоційного напруження" [14, 34]. А отже, чи не найповніше з-поміж інших типів епістолярних текстів відзначаються емоційністю та психологічною напруженістю.

Третя особливість інтимного епістолярного спілкування виявляється, на нашу думку, в переважальному позитивному, прихильному ставленні до адресата, в наявності рівноправних (за поодинокими винятками) взаємин, що програмуєть „мовленнєві стратегії" мовців, прикметною ознакою яких є в основному „гармонійна" – неконфліктна тональність.

З огляду на це кожен такий епістолярний текст відтворює зазначені реєстри стильової тональності, індивідуальне увиразнення якої позначається на стилістиці міжособистісного спілкування.

Встановлення листовного контакту в інтимному дискурсі – важливий компонент епістолярного діалогу, який значною мірою визначає всю подальшу комунікацію. Мабуть, саме тому такою увагою позначений добір

звертальних одиниць. Загалом, як свідчать наші спостереження, звертання, порівняно з іншими мовноетикетними одиницями, чи не найповніше виявляють особливості такої комунікації.

Найвиразнішим елементом мовноетикетної системи інтимного листування Тичини є звертання, які відзначаються не лише частотністю функціонування, а й виступають особливим засобом формування індивідуальних стильових домінант. Епістолярні звертання в листах Тичини є своєрідним камертоном стильової тональності усього тексту.

Основний стильовий акцент належить передусім початковим звертанням, які здебільшого позиційно виокремлені. Не менш вагома частка таких одиниць представлена в першому висловленні епістолярного тексту, що є додатковим елементом створення невимушеного, імпровізованого діалогу. Крім того, початкові звертання неодноразово поєднані в листах Тичини з іншими етикетними формулами, зокрема вдячності, що загалом нетипово для епістолярної комунікації українців, напр.: *Спасибі, Лідусеня, за критику* [27, 149], вітання, напр.: *Лідусю дорогую – з моря вітаю!* [27, 52], *Вітаємо дорогого Лідусьонка з днем народження!* [27, 125].

Характеристичними для Тичини можна вважати також зачини листа без початкової звертальної формули, яку семантично замінюють інші етикетні вирази, здебільшого словесні вияви поцілунків, які містять номінації особи і відтворюють особливий стиль листовного спілкування: опосередковане іменування адресатки, напр.: *Дорогому Лідусику пишу листа* [27, 36], *Цілую Лідусю!* [27, 47], *Лідусьонка дорогого цілую кріпко* [27, 125], *Цілую Лідусика, дитинку мою дорогую!* [27, 126], *Лідусю милую, дорогу / кріпко цілую, обнімаю* [27, 310]. Нерідко прямі й опосередковані найменування поєднуються, створюючи невимушеність і безпосередність комунікації, а почасти навіть певну поблажливість, пор.: *Лідусю П'ять Пальчиків ! А чого ж це мені листа не пришлеш не напишеш! Лідуся все жде, поки я озвуся!* [27, 130]. Не менш стилістично увиразненими для індивідуального стилю Тичини є питальні вирази на початку листа: *Чи Ви,*

квіточко моя, живі-здорові? [27, 62]; *Що це з Лідусиком сталося, що він не відповідає?* [27, 78]; *Чому не пише Лідусьонок?* [27, 98]; *Чи не знає хоч Лідуся часом, що воно там сталося?* [27, 110].

Листування Тичини з Лідією Папарук має ще одну особливість використання звертань: не меншою мірою вони підтримують увесь епістолярний діалог і є частотним компонентом прощальних формул. Роль опорних лексем у звертальних формулах найчастіше виконують варіанти імені адресантки (хоча, зауважмо, варіант повного імені адресатки Тичина не використав жодного разу). Поряд із узвичаєними, літературно унормованими варіантами, він створив цілу систему індивідуально увиразнених, оказіональних апелятивів, пор.: *Ліда, Лідусю, Лідуся, Лідусь, Лідусик, Лідусику, Лідуса, Лідуска, Лідуско, Лідунчику, Lidysa, Лідусьонок, Лідусьоник, Лідусьонку, Лідусеня, Лідука, Лідусенятко, Лідусонько*, а також усічені варіанти: *Лі* [27, 414, 415, 443], що позначений, очевидно, впливом східної традиції та *Десюка* [27, 12 (тричі)], який є родинним дитячим прізвиськом Лідії Папарук.

Різномірний статус категорії роду названих варіантів закономірно спонукає до особливої сполучуваності пояснювальних епітетних номінацій: відповідно категорія жіночого роду властива варіантам – *Лідуся, Лідушка, Лідуса, Лідуска, Лідусико, Lidysa, Лідука, Лідусенько*, чоловічого роду – *Лідусь, Лідусик, Лідусику, Лідунчику, Лідусьонок, Лідусьонку, Лідусьоник*, а середнього – *Лідусеня, Лідусенятко* (щоправда, іноді можливі родові невідповідності, напр.: *Лідуску моя слава!* [27, 300]). Лише двічі Тичина вжив іншомовні звертання – *Benim Gunesim!* [27, 88], *Günesim!* [27, 88].

Комунікативна роль, яка була, очевидно, визначальною для інтимного спілкування Тичини, – роль батька (почасти – дорослого) спонукала його до вибору апелятивів із опорними лексемами: *дитя* (моє, дороге), *дитиночко* (моя), *дитинко, дитятко* (любє моє дороге), *дитино* (славная моя, хорошая; безцінна моя); *дівча* (неслухняне, любє), *дівчуню, дівчинко, дівчатко* (надоїдливеньке), зросійщений варіант *дєвушкін* (дорогий дєвушкін

[27, 152], *дівушкін дорогий* [27, 152]), напр.: *Дитя моє!* [27,118], *Дитя моє дорогес, Лідусику!* [27, 126], *Дівчатко любе, Лідусику!* [27, 145], *Дитя моє любе!* [27, 153], *Лідусьонку любий, дитя моє!* [27, 162], *дівча любе* [27, 183], *Дівчатко надоїдливеньке!* [27, 239], *Любеє моє дороге дитятко!*[27, 277]. Зауважмо, що вибір саме цих номінацій у ролі звертань більшою мірою характерний для спілкування матері з дітьми. В батьківській комунікативній поведінці їх можна вважати радше факультативними. Важливо, що сема 'дитина' присутня імпліцитно і у варіантах власного імені, і в субстантивах , адресованих коханій, пор.: *Рідне моє!* [27, 125], *Дорогий Лідусику!* [27, 146], *Дороге Лідусеня!* [27, 147], *Славне ти моє!* [27, 163], *Дорогий Лідусьонок!* [27, 164], *Любий Лідусь!* [27, 187].

Пояснювальні лексеми в таких формулах відіграють додаткову кваліфікативну функцію. Їх тональність має діапазон від ніжно-пестливого до поблажливо-іронічного, що типологічно для спілкування дорослих із дітьми. Зауважмо, що комунікативна роль 'дорослого' визначальна не лише у виборі інших етикетних виразів (напр., традиційне українське привітання, адресоване дітям: *Ростіть великі!* [27, 48], вираз, за допомогою якого присоромлюють дітей: *Ех, Ліда, Ліда, нема кому бити її, серйозно* [27, 112]), а й у опосередкованому номінуванні адресатки за допомогою займенника *воно*: *І нащо воно понакупувало в Ленінграді?* [27, 112].

В листах Тичини зафіксовано зміни гендерних номінацій, зокрема, він іменує Лідію Папарук: *хлопчику* (*ніжний хлопчику* [27, 36]), *братику* (*Хлопчику мій дорогий, братику* [27, 62]), *мальчишка* (*Мальчишка!* [27, 92]) і навіть використовує композит *хлопчик-дівчинка* [27, 108].

Невідповідність дієслівної категорії роду та прикметника спричиняє нерідко синтаксичну неузгодженість, напр.: *Жив-здоров, Лідусю дорога!* (5 серпня 1937 р.) [27, 166]. Такі гендерні зміщення створюють ефект товарисько-фамільярної комунікації. Узвичаєно формула *здоров* (*здоров був*), як відомо, типологічна для комунікантів-чоловіків, а тому в спілкуванні з

жінкою вона набуває традиційно відтінку згрубілості, хоча в листах Тичини позбавлена такого стилістичного навантаження.

Апелятив *друже* у спілкуванні Павла Тичини з Лідією Папарук є факультативним. Особливого стилістичного звучання додають йому епітети *великий* у поєднанні з інтимізуючим займенником мій: *Великий мій Друже!* [27, 70] і типологічний для українського товариського епістолярного спілкування епітет *єдиний* (мій *єдиний **друже** хороший* [27, 276]). Спостережено, що саме посередництвом номінації *друг* в епістолярії відтворено вагомий елемент уявного мовного портретування адресатки „на відстані”, яким він зворушливо ділиться з природою, котру вважає також другом: „*Ельбрус видно – як на долоні! Дихаю повітрям сонячним (тричі ж бо парком переходжу до джерела), – дихаю – з тобою розмовляю. О! Тут у парку є вже немало малих стежок і доріжок, немало дерев, прихильних до мене, які вже добре знають тебе на ім'я! Хоча Чернишевський і каже, що байдужа природа – і не ворог людині і не друг, а я все ж таки природі як другові **про друга** закохано розказую щодня. Отака ти в мене **гарна, Лідусю!**”* [27, 281]. А отже, номінація *друг*, подібно до інших, набуває семантичної значимості в порівняльному контексті.

Індивідуально увиразненими можна вважати також номінування адресатки *племінничку*, мотивація якого не зрозуміла з контексту (*Дорогий мій любий Племінничку!* [27, 20], *Дорогий Племінничку* [27, 20]) та узагальнене *очемчіри* та *Оцемціри* [27, 86]).

Апеляції до адресатки, основу яких становлять флоро- та фаунономени (здебільшого – конкретні, спорадично-узагальнені), мають периферійний характер: *льонок* (*Мій голубенький льонок* [27, 55]), *квітко* (*Квітко!* [27, 239]), *квітонько* [27, 237], *котенятко* [27, 36], *голубчику* (*мій голубчику* [27, 62]), *цикадо* (*Кримська цикадо* [27, 78], номінація цикадка „Хоботна комаха з прозорими різнобарвними крилами, самці якої видають характерне сюрчання” [СУМ, XI, 211], очевидно, спричинена певними звуковими асоціаціями), *птичко* (*бівенька птичка* [27, 95/тричі, 96/тричі],

птичко [27, 235]),), **рибко** (*Лідусю – рибко* [27, 103]), **іволго** [27, 162], (*Іволго* [27, 234],) **зозулько** (*Зозулько сизопера!* [27, 230], *Зозулько дороженька!* [27, 231]), **голубонько** (*голубонько сизая* [27, 236]), **пташко** (*пташко* [27, 236], *Пташко-співушко з кучерявими кісками на плечах!* [27, 237]), **ластівочка** (*ластівочка моя дороженька* [27, 287]), **філін** (*Філін, Філін!* [27, 141]), **жайворонок** (*Жайворонок мой дорогою!* [27, 141]). Варто відзначити, що частина згаданих номенів має своєрідний конотативний контекст, який створює певний ескіз-мікрообраз Лідії Папарук, логічно розгортаючи апелятивний образ, пор.: *Філін, Філін! Жайворонок мой дорогою!* і *„Прошу Філіна почекати, пообідати у нас, жайворонком пощобетати, а я на обід або по обіді прийду. Одним словом – Філін, Філін мой дорогою!”* [27, 141]. Іноді Тичина подає мотивацію обраної номінації шляхом вирізнення диференційних сем, напр.: *„Чого ж ти не пишеш мені? Ти ж ластівочка моя дороженька. Защобечи мені хоч у листочку”* [27, 287].

Несподіваний порівняльний контекст спостережено для номена *іволга*, в межах якого він вживається і в прямому, і в переносному значенні, що посилює стилістичний ефект: *„Живи, любе, в лісі і не думай поки що за Київ. Нехай тобі там листя, вітром ошумлене передає тобі від нас гарно продумані, неказані слова, цілий потік побажань Лідусі! А що, іволга вже перестала? А жалко, я її найбільше люблю з усіх птахів співучих. Живи й не рипайся із лісу. Нехай тобі сонце там дивиться ясно! На колінах на моїх уже нема тепер кому посидіти. А я люблю, як ти, посидівши півхвилини у мене на колінах, раптом зриваєшся й біжиш на голос мамин („Лідо! та Лідо!”) у кухню. А я остаюсь задоволений, що іволга у мене на моїх була колінах. Спасибі, іволго, за книжечку, яку ти там купила (ти завше кажеш „купила”) задля мене)”* [27, 162].

В листі від 9 грудня 1938 року Тичина використав у прохальному виразі порівняння коханої з *горностаєм*: *„Ну, дівча любе, прискочи горностаєм до мене на обід”* [27, 183]. Лінгвістичною загадкою залишається визначення адресата, іменованого *тигриком*, хоча гіпотетично можна

передбачити, що ним могла бути також Лідія Папарук із огляду на опосередкованість, граматичну зміщеність адресата як стильову домінанту Тичининської епістолярії: *Вітання мамі й тигрикові* [27, 185].

Натомість узвичаєні для інтимного спілкування космоніми не типові для епістолярії Тичини. Лише один раз він використав традиційний фольклорний апелятив *Сонечко ясне!* [27, 230] та стереотипну формулу українських закоханих *любє моє сонечко* [27, 304]. Нового стилістичного звучання набувають, зокрема, ті апелятиви, в яких ці номени виконують роль прикладок: *Дівчино-сонечко!* [27, 155], а також завдяки семантичним поширювачам епітетам, напр., *турецьке: сонце моє турецькеє* [27, 88]. До речі, передумовою появи такого звертання були комунікативні умови написання листа: він був написаний Тичиною в Туреччині.

Оказіональний характер мають ті епістолярні апелятиви, які є номінаціями-соматизмами (частина з них позначена впливом російської мови): *Лідин Зайчик!* [27, 21], *Зайки ушки* [27, 22], *ушки Зайки* [27, 22], *Головушка Ви славная* [27, 37], *Ручки да ніжки!* [27, 57], *Носик. Вушко. Ротик* [27, 95], *наш любий носку, вушку, ротку!* [27, 95], *Головенько-головенько!* [27, 106], *Головонька Лідочка* [27, 108], *Любі мої оченята дорогії!* [27, 119], *Лідусю П'ять Пальчиків!* [27, 130], *Голівонько моя славна!* [27, 151], *вужькоброва* [27, 155], *Голівку кучерявку* [27, 160], *Серденьтко* [27, 404].

З-поміж абстрактних номінацій домінує лексема *душа* (в сполученні з епітетами: *безсмертна* (*душе безсмертна!* [27, 72]), *рідна* (*душе рідна* [27, 72]), *моя* (*Душе моя!* [27, 186], *Душе моя* [27, 233]), *єдина, хороша, чиста, безцінна* (*моя ти єдина, моя хороша, душе чиста, безцінна* [27, 311])). Зауважмо, що номінація *душа* в листуванні з Лідією Папарук нерідко використовується також як елемент мовного портретування і, без сумніву, може вважатися домінувальною кваліфікативною концептуальною ознакою, найчастіше – в поєднанні з епітетами, напр.: *тонка* – „Лідусю, я особливо ці дні за Вами сумував. *Душа Ваша гарна і добра. І те, що Ви ніколи, як і*

Єсенін, звірів по голові не б'єте" [27, 37], **чиста** – „До Вашої **чистої** душі я посилаю ці рядки, які вродились на нечистому подвір'ї. Буденщини, ой буденщини скільки! Скільки брудного в житті! І все це воно втягує тебе, і викривляє, й душить – і сенсу, глужду не знаходжу в ній" [27, 54], почасти з постпозитивною мотивацією – **тонка**: „Лідусю не можна забувати. Вона зайчик, вона ж так розуміє мистецтво, така **тонка душа!**.. Вона раз книжки кинула на вулиці, щоб за сніжинками побігти вслід, а сніжинки все рівно розтали на руці, розтанули..." [27, 57]. Особливого увиразнення набуває ця номінація в порівняльному контексті з особистісними якостями адресанта: „Лідусь хороший, і мені було сумно, я як завжди з Вами цілі дні. **Ваша душа, Ваша чутливість, Лідусю, ще більше мене, нечутливого і пристижують і гріють**" [27, 47] або в зіставленні з мамою дружини, яку він дуже шанував: „Такі листи твої хороші. Бо **душа в тебе хороша**, як і в мамі теж" [27, 301].

Факультативно вживані також у цій функції абстрактні номінації: **радість** (радість моя [27, 91]), **восхіщення** (Восхіщення моє! [27, 238]), **дружба** (Дружбо-Лідусю [27, 37]). Апелятиви *Сопутнику моєї слави* [27, 22] та *Пушиночко наша, Пушка!* [27, 18], *Пушуні* [27, 18], які є семантичними оказіоналізмами, надають епістолярному спілкуванню неповторності. Доповнюють апелятивний образ подібні кваліфікативні номінації внутрішніх якостей адресатки, які мають жартівливо-голубливу тональність, напр.: „Тут (в Ахалі Афоні. – С.Б.) же єсть багато таких, що їм і зовсім той відпочинок ні до чого. Коверзують хлібом у їдальні, пишаються вбранням. А **маленька трудяща істота** із бібліотеки по вул. П'ятакова стісняється пухлячку попросити для себе влітку. А жалко мені, та й дуже, що не разом!" [27, 118]; Цілую бідну – **славну труженицю нашу** [27, 37].

До безсумнівних „екзотизмів" в реєстрі апелятивів Тичини належить **ясочко-мурзо** [27, 237], утворений поєднанням питомої української номінації **ясочка** (ясочка – „Те саме, що ласочка. 2. перен., розм. Ласкава назва дівчини або жінки" [СУМ]) і запозичення **мурза** („Мурзá. Титул феодальної знаті в

татар, а також феодал, що мав цей титул” [СУМ, IV, 828]). Семантична структура такого апелятива не може бути витлумачена однозначно. Тим паче, що й контекст унеможлиблює адекватне декодування. Ймовірно припустити лише, що така номінація стверджує ласкаво-величальне ставлення до адресатки, яке має створити позитивні передумови для спілкування в ситуації прохання.

Оказіональний апелятив *Беатріче* позначений болісно-меланхолійним станом самотності адресанта, що виразно контрастує з епістолярною самохарактеристикою самого Тичини: *„Ну моє дорогеє, моє славне, пробачте, що написав таке. Хіба я знаю, чого я написав? Буденицина, брехня, і твань, і самота моя глибока. Два дні як Данте я почав. Моя любя, Беатріче, прочитайте цей листок і закиньте”* [27, 54-55]. І навпаки, апелятив *Ельбрус* просвітлений позитивними асоціаціями з побаченням: *„Ельбрус тут видно! Хоча й не часто. Ти мій Ельбрус, Лідусю! – чистий, блискучий, рідний”* [27, 280].

Звертання *вузькобровка*, мотивоване особливостями зовнішності адресатки, містить водночас оцінний характер, бо відтворює сприйняття Тичиною певних коректив Лідії Папарук щодо власної зовнішності: *„...я попрацюю дома, а потім заїдемо по тебе і зразу ж у сірий ліс. А може, до того часу туман уже й розійдеться. Барометр у моїй хаті показує на розгодинювання – сьогодні і вчора... Добре, вузькобровка? А нащо брови свої ото нівечити і звужувати їх бритвою аж до ниточки? Фе! Оце ж і є формалізм, ліве трюкацтво. Ну, голівко, яка б ти не була, - а ти моя хороша дівчинка прекрасна, щоправда, з деяким ухилом у сміхушки ”* [27,155-156]. Як бачимо, легка іронія початку тексту органічно доповнюється поблажливою тональністю кінця, що властиво комунікативній поведінці дорослих у спілкуванні з дітьми.

Субстантиви, що загалом типологічні для інтимного спілкування українців, можна вважати домінантами для епістолярних діалогів Тичини (поряд із стягненими функціонують нестягнені форми: *моє дорогеє, моє*

славне [27, 54], *Моє дороге, рідне моє!* [27, 54], *дорогеє* [27, 97], *золотеє* [27, 97], *Рідне моє!* [27, 125], *любє* [27, 161], *Славне ти моє!* [27, 163], *славна* [27, 168], *любенька* [27, 298], *моя любима* [27, 300]), пор. також у прощальних виразах: *Ну – обнімаю **славную, рідную**, цілую кріпко-кріпко* [27, 280]. Один раз Тичина використав субстантив у ролі онімного апелятива: *Дякую, **Любуся**. Й за Туманяна...* [27, 185].

Зауважмо, що частина зазначених субстантивів використовується також у ролі епітетних номінацій. Спектр таких номінацій в інтимному листуванні Тичини представлений передусім лексемами: **дорогая** (*Дорогая Лідусю!* [27, 15], *Дорогая Лідусь!* [27; 47, 48], *Дорогая Лідуса!* [27, 53], *Дорогая Лідусю* [27, 51], *Дорогая Лідуся* [27, 58, 97], *Лідуся дорога* [27; 74, 78, 91, 99, 232], *Дорогая Лідо!* [27; 274, 275], *Лідо дорога* [27, 306]); **дорога** (*дорога Ліда* [27, 51], *Дорога Лідусю!* [27; 164, 165, 169], *Лідусю дорога* [27, 166], *Моя Лідусю дорога!* [27, 163]); **дорогий** (*Дорогий Племінничку* [27, 20], *дорогий Лідусь* [27; 30, 97, 305], *Дорогий Лідусику дороженький!* [27, 49], *Лідусику дорогий* [27, 55], *хлопчику мій дорогий, братику!* [27, 62], *Дорогий Лідусику* [27; 63, 146, 288, 356], *любий Лідусику дорогий!* [27, 73], *Дорогий Лідусьонок!* [27; 81, 164], *Лідусьонку дорогий!* [27, 107]); **дороге** (*Дороге Лідусеня!* [27, 120, 147, 150, 288, 300]); **дорогеє** (*Дитя моє дорогеє, Лідусику!* [27, 126]); **дорогії** (*Любі мої оченята дорогії!* [27, 119]); **дорогой** (*Жайворонок мой дорогой* [27, 141]); **дороженька** (*Зозулько дороженька!* [27, 231], *ластівочко моя дороженька* [27, 287]); **ніжний** (*ніжний хлопчику* [27, 36]); **славна** (*Лідусику моя славна!* [27, 300]); **славная** (*Лідусю славная* [27, 43], *Голівонько моя славная!* [27, 151], *Лідусь славная* [27, 37]); **славний** (*Славний Лідусь!* [27, 91], *Лідусь славний мій, милий* [27, 280]); **хороший** (*Лідусь хороший* [27, 46], *Лідусик хороший, золотий!* [27, 46], *хороший Лідусь* [27, 52]); **милий** (*Лідусь славний мій, милий!* [27, 280]); **безсмертна** (*душе безсмертна* [27, 72]); **рідна** (*душе рідна* [27, 92]); **люба** (*Л[юба] Л[ідусю]!* [27; 85, 304], *Люба Лідусю!* [27, 314] *Лідусьонко люба* [27, 142], *Лідусю люба!* [27; 161, 313, 182]); **любий** (*наш любий носку, вушку, ротку!* [27, 95], *Любий*

Лідусику [27, 100], *Лідусьонку любий* [27; 133,182], *любий Лідусьонку*[27, 310], *Лідусику мій любий !* [27, 143, 298], *Лідусику любий!* [27, 299], *Любий Лідусь !* [27; 144, 187, 280,281], *Любий Лідусь!* [27, 312], *Лідусьонку любий, дитя моє!* [27, 162]); **любє** (*Любе Лідусеня* [27, 128], *Дівчатко любє, Лідусику!* [27, 145], *дівча любє* [27, 183], *Дитя моє любє !* [27, 183], *любє моє сонечко* [27, 304], *Лідусеня моє любє* [27, 306]; **любесенький** (*Любесенький Лідусику*[27, 130]); **любєє** (*Любєє моє дороге дитятко !* [27, 277]); **бівенька** (*бівенька птичко* [27; 95, 96], цей епітет позначений, очевидно, особливостями мовлення адресатки); **золотий** (*Золотий Лідусику !* [27, 168]; **золотенький** (*Любий Лідусь золотенький !* [27, 279]); **неслухняне** (*дівча неслухняне* [27, 177]); **надоїдливеньке** (*Дівчатко надоїдливеньке !* [27, 239]); **безцінна** (*Лідусику, безцінна моя дитино !* [27, 301]).

Стилістичного увиразнення епітетним номінаціям надає передусім постпозиція таких лексем, що є визначальними для епістолярного спілкування Тичини, пор: *Славная Лідусю!* і *Лідусю славная!* (12 жовтня 1943 р. [27, 237]) , *Лідусю любя!* [27; 166, 182]. Посилення стилістичних акцентів зумовлене також синтаксичною розмежованістю епітетних номінацій, напр.: *Лідусю! Ти – ніжна* (6 жовтня 1943 р.) [27, 236].

Почасти такі епітети поєднуються, утворюючи синонімічний ряд: *Лідусю дорогая, ну хорошая, ну славная !* [27, 50]; *Хороший славний мій Лідусьонку* [27, 126]; *любий Лідусьонку милий!* [27, 93]; *Любий Лідусику хороший!* [27, 93]; *любя моя, славна, дорога Лідусю !* [27, 230]; *Мій славний, славний Лідусь дорогий !* [27, 287]; *Славная моя, хорошая дитино!* [27, 299]; *моя ти єдина, моя хороша, душа чиста, безцінна* [27, 311]; *Лідусик хороший, золотий* [27, 46]; *Дорогий мій любий Лідусику дорогий* [27, 275]; *Лідусю славна моя, мій єдиний друже хороший!* [27, 277]; *Любєє моє дороге дитятко!* [27, 277]; *Любий Лідусь золотенький !* [27, 277].

Стилістичного забарвлення набувають частотні Тичининські градуальні інверсії: *Лідусю моя любя, мила !* [27, 287], *Лідусю – славна моя любя!* [27, 304], *Лідусик хороший, золотий!* [27, 46], *Люба моя, славна, дорога*

Лідусю! [27, 230], Любеє моє дороге дитячко! [27, 277] і редупліковані означення, як-от: Мій славний-славний Лідусь дорогий ! [27, 287], які надають спілкуванню експресії у вияві прихильності.

Поява кваліфікативних індивідуально увиразнених означань здебільшого мотивована пре- чи постпозитивним контекстом. Скажімо, епітет *неслухняна* в прощальній формулі (*Ну, цілую Лідусю, дівчинку **неслухняну*** [27, 74]) зумовлений невдоволенням Тичини щодо швидкого повернення Лідія Папарук із відпочинку: *„Як же Ваші ручки й ніжки – чи затемніли від сонця? Такий я на Вас сердитий! – щоб ото так рано з Кавказу повернутись! Я ж прохав написати, як не хватить грошей! А де Ваше вушко?* [27, 74]”. Завершальний вираз підтекстово містить узвичаєно батьківський жест смикання за вухо неслухняну дитину. В Тичини він набуває жартівливої тональності.

Деякі оцінні лексеми з’являються в тексті як антитеза, заперечення до попереднього контексту: *„Ну, голівко, **яка б ти не була**, – а ти моя **хороша** дівчинка **прекрасна**, щоправда, з деяким **ухилом у сміхушки** ”* [27, 156]. До речі, про усмішку як доміную мовного портретування коханої Тичина пише в листах не раз, пор.: *„Хороша у тебе мама, Лідусю! І якщо я дещо в цім листі й перегустив про неї, так це тільки тому, щоб тобі рельєфніше було уявляти нашу розмову, а також тому, щоб **ти зайвий раз усміхнулась через цю кошолку**, хоча ти рідко коли усміхаєшся, а **найбільше регочеш на все горло**. О! І знов перегустив, бо: не регочеш, – треба б було сказати, а **динамітно смієшся**, хоча це одне і те ж. Отже, **смійся**, любе! Гуляй на природі!”* [27, 161]; *„А так мені далеко трудніше: всі дні заняті: завтра, наприклад, по гонорар до вид[авни]цтва треба буде шльондрать. (Хоч і не підходяще це слово „шльондрать” – ну, та я його вживаю тут єдине заради того, щоб ти **динамітно засміялась**. Бо ти ж така, що і вночі якщо смішне згадаєш, то не втримаєшся і **на все горло в темноті заграєш!**)* [27, 161]. Згадані контексти гармонійно доповнюються відомими поетичними рядками Тичини 1965 року *„Ну як би я міг без твоєї усмішки?”*.

Іноді поєднуються семантично різномірні епітети, щоправда, антонімічної пари вони не утворюють, маючи відтінок звичайного несхвалення, осуду: *Лідусю дорога нехороша* [27, 507] (до речі, передумовою появи такого кваліфікативного означення була відсутність листовної кореспонденції від адресатки).

Своєрідна мотивація означальних лексем увиразнюється прийомом контрасту в складній етикетній формулі, яка об'єднує прохання й звертання: *Лідо маленька, просьбу до Вас велику маю* [27, 20].

Привертає також увагу частотний Тичининський спосіб епітетного обрамлення опорних апелятивів для відтворення експресії почуттів, що досягається позиційним зміщенням означальних номінацій, узвичаєних для мовлення закоханих. Це можуть бути словотвірні варіанти однієї лексеми або семантичні еквіваленти типологічних для інтимного спілкування означальних лексем, напр.: *Дорогий Лідусику дороженький!* [27, 49], *Любий Лідусику дорогий!* [27, 73], *Любий Лідусьонку милий!* [27, 93], *Любий Лідусику хороший!* [27, 112], *Дорогий Лідусику славний* [27, 152-153], *Дорогий мій любий Лідусику дорогий!* [27, 275], *Любий Лідусь золотенький!* [27, 279],

Стилістичне навантаження в листах Тичини мають елементи графічного оформлення, напр.: *Будь весела й здорова, /*
дівча
неслух-
няне (9 липня 1938 р.) [27, 177].

Типологічними для Тичини є також складні апелятиви, найчастіше з двома-трьома опорними лексемами: *Лідусю славна моя, мій єдиний друже хороший!* [27, 276], *Лідусю, дитиночко моя !* [27, 314], *Лідусь, Великий мій друже!* [27, 70], *Лідусю, моє сонце!* [27, 88], *Сопутник моєї слави, Лідо хороша!* (кінець 1923 р.) [27, 22].

Зауважмо, що лексичний повтор власного імені (іноді навіть дублетний) створює ефект безпосереднього пошуку найдоречнішого

варіанта, напр: *Лідо, Лідусю!* [27, 30], *Ліда, наша Лідусю!* [27, 37], *Лідусю моя, Лідусю* [27, 92]. Тавтологічний повтор опорної лексеми посилює невимушеність, додає експресії епістолярному спілкуванню. Почасти, зокрема в ситуації повтору варіанта *Лідо, Лідо* ймовірно припустити вплив мовної поведінки мами Лідії Папарук, яка часто в повсякденному спілкуванні, за твердженням Павла Тичини, зверталася до неї саме за допомогою такого варіанта (нерідко з відтінком докору). Спостережено, що дублетний повтор апелятивів має відмінну семантику в різних епістолярних контекстах, напр.: *осуду* (іронічний), як-от у листі від 9 лютого 1937 р.: *Лідо! Лідо! / Обіцяли мені чотири квитки дістати... [27, 159], поблажливості й журливості*, на що вказує також невідповідність граматичних маркерів: *Лідусеня, Лідусеня! Коли я вже побачу! Коли по голівці погладжу, приголублю дорогого?* [27, 124] тощо.

Особливим різновидом повтору початкових апелятивів є поєднання другого звертання з вітальною лексемою, напр.: *Носик. Вушко Ротик. / Драстуйте, наш любий носку, вушку, ротку!* [27, 95].

Власне Тичининським можна вважати і парцелювання означальних лексем, що підкреслює певну диференційну ознаку, властиву адресатці: „*Лідусю! Ти – ніжна! ! Такі веселенькії волошки – і де ти їх видряпала учора?*” [27, 236]; „*Дороге Лідусеня! Тільки що одержав твого листочка з квіточкою із Кончої-Заспи. Ти молодець у мене! Ти – хороша*” [27, 288].

До того ж, початкові звертання Тичини часто утворюють цілий градуальний ряд апелятивів: „*Чи ви, квіточко моя, живі-здорові? / Хлопчику мій дорогий, братику! / Сьогодні Ви мені снились цілу ніч. / Лідунчику, напишіть мені швидше*” (липень 1926 р.) [27, 62]; *Люба Лідусю! Квітко!* [27, 239]. Почасти такі складні апелятиви ускладнені мовним портретуванням: *Лідусю славна моя! / Пташко-співушко з кучерявими кісками на плечах* [27, 237].

Початкові та завершальні вирази в деяких листах конструюються за принципом родо-видових / видо-родових відношень, пор.: **Іволго!** [27, 234]. і *Ну всього доброго, **птичко!*** [27, 235].

Своєрідним стилістичним прийомом є також орнаментальне використання звертальних формул, що утворюють кільце: „*Лідусю, сонце моє турецькеє! ... Лідусю, сонце моє турецькеє!... Лідусю, моє сонце, – так сумно, що Вас не бачу!*” (грудень 1928 р.) [27, 88]. Іноді повний повтор поєднується з частковим (зі зміною опорної лексики), пор., зокрема, початкове *Лідусьонку, бівенька птичко*, що має потрібний розширений повтор в середині листа й завершується співзвучним прощанням : *Живіть, Лідусику, співайте!* [27, 96] (листопад 1929 р.). Важливо, що первинна номінація *бівенька птичка* доповнюється своєрідним коментарем: „*Так наче в нашу хату Ви прилетіли – бівенька птичка*” [27, 95]. Кваліфікативний характер має також означення *бівенька*.

Почасти номінування адресатки мають згрубілий іронічно-жартівливий характер, пор.: „*Я дуже стривожений листом. Ну як так можна! Казала мені до лікаря пійти, казала, а сама он куди – заслабла. Чорт, а не Ліда!... Ну й Ліда ж, ну й **противна**, а ще вчилась медицини. Чорт, а не Ліда, – Барс, барбос, бурбон – **головенька-головенька!***” [27, 91]. Імпліцитно в цьому тексті кодується велика стурбованість Тичини здоров'ям коханої, а отже, форма і зміст перебувають у амбівалентних відношеннях.

Мовний портрет Лідії Папарук, створений Тичиною, суттєво доповнюють описи його внутрішнього стану в дні розлук і зустрічей. Найчастіше Тичина використовував для цього метафорику й порівняння. Скажімо, відсутність коханої поруч він порівнює із заходом сонця: „*Дорогий Лідусику!// Після Вашого від'їзду у нас наче сонце зайшло: тинялись цілий день, та ні до кого було озватись, **сироти**, сами*” [27, 65]. У цьому випадку смуток розлуки, відтворений порівняльним контекстом, посилюється самономінацією *сироти*.

Образ Лідусі-сонця несподівано розкривається і в ситуації одержання кореспонденції в листі від 8 листопада 1952 року, в якому цей традиційний і типологічний для Тичини образ доповнюється логічно прогнозованим і семантично узгодженим *небо* з характеристичним епітетом *синє*: „Скільки телеграм прийшло до мене! – це все **твоя добра вдача**: всім адреси ж подавала. Чи не так? Еге?/ Поміж всіма телеграмами – мамина й твоя. Гляну я [на] них – і в душі у мене: **Сонце! Синє небо...** ” [27, 298].

Суголосним семантично є також текст і передусім okazіonalіzm „веселішенько” травневого листа 1937 року, в якому Тичина запрошує в гості Лідію Папарук: „Ждемо. Неодмінно ж, Лідусю – мені буде **веселішенько**” [27, 160]. *Біль, сум і жаль* – такі семантичні константи внутрішнього стану Тичини за відсутності коханої поруч, пор.: „Дитя моє! **Ахалі Афоні** такий же, як і був, - **прекрасний!** – а от нема зі мною Лідусьонка – і **весь курорт мені болючий**” [27, 118] – принцип контрасту; „Яке то вже море, коли Лідусика нема коло моря! Який то вже Афон, коли Лідусенятині ноги не ходять по Афону, не бігають на пляжі. Справді, **так сумно без Лідусі, а тут ще й осінь**” (почуття особистісного суму посилене сумовитістю пори року, теплоти спілкуванню надають демінутивни власного імені – *Лідусик, Лідуся, Лідусенятині (ноги)*); „ **Скучно** мені без Києва і без Вас, Лідусю” [27, 75]; „Так жалко, що не вдалось умісті нам сюди (в Єсентуки – С.Б.) поїхати” [27, 280]. І, навпаки, навіть по від’їзді коханої світ не втрачав позитивних відчуттів і приємних барв, про що стверджують персоніфікації: „Від того часу, як Ви поїхали від нас, **хата наша не перестає гучати піснею, балкон щебетанням. Лідусьонок, приїжджайте ще коли-небудь**” [27, 98].

Важливо і те, що в найважчі, „*гіркі*” хвилини Тичину зігрівав образ любої Лідусі, про що він зізнавався, зокрема, в листі від 11 жовтня 1925 року: „У **гіркі** хвилини мої – **світлий** образ Лідусин! Він завше мені **світить** – мій образ Лідусин, він завше мене **гріє** – мій **світлий образ** Лідусин ” [27, 54]. Позитивні конотації увиразнюються повтором синонімічних дієслівних лексем *світить, гріє* і позитивно маркованої оцінної лексеми *світлий*. А

головне джерело позитивної енергетики епістолярного комунікування – постійне відкриття нових рис у коханій: *„Дороге Лідусеня! Тільки що одержав твого листочка з квіточкою із Кончої-Заспи. Ти молодець у мене! Ти – хороша. Все підбадьорюєш мене та підвеселяєш... У твоїй вдачі я кожного разу, як одержую листа, щось **нове відкриваю**”* [27, 288]. А тому навіть за відсутності освідчень (зафіксовано, зокрема, два жовтневі зізнання 1951 року: *Люблю тебе дуже!* [27, 287], *Без кінця люблю тебе, Лідусю, без кінця, без краю* [27, 288]) їх присутність легко декодована в тих контекстах, які засвідчують постійну турботу про Лідію Папарук, тобто вони мають здебільшого імпліцитний вияв із огляду на природню делікатність і стриманість Павла Тичини у вияві почуттів до коханої посередництвом узвичаєних стереотипних формул. Натомість – систематична турбота про здоров'я й побут, напр.: *„Лідусю, чи є у Вас на зиму черевики?”* [27, 38]; *„Грошей не жалій, маму підхарчовуй і сама як слід, не стісняйся. Та не набирайся роботи зайвої, бо я сердитимусь”* [27, 146]; *„Ну, не перевтомлюйся, Лідусеня! І грошей не жалій, нехай усі вони підуть на прожиття, так же воно й треба”* [27, 147]; *„А ти ось що: ходячи на роботу, ходи все-таки і до лікарні – отоді і з серцем буде спокійніше. Обіцяєш, Лідо? Ну я знаю, що **ти хороша**”* [27, 165] тощо.

Найповніше теплоту подружніх взаємин Тичин відтворює один із листів шістдесятих років: *„Ліда, Лідуся!// Коли у мене вночі безсоння і я прислухаюсь, як ти на своєму (ліжку) тяжко дихаєш, мене всього проймає мука: а скільки ж ти **серця дорогого, свого терпіння золотого** потратила під час моєї хвороби! **Сестра рідна ніколи того не зробить, як робить це дружина...**”* [27, 454].

Завершальні формули, на противагу звертальним, відзначаються меншою варіативністю. Зокрема, прощальні вирази, позначені народнорозмовною традицією, властиві початковому періоду епістолярного спілкування Тичини з Лідією Папарук. Поряд зі стилістично нейтральними *Усього доброго* [27, 12], *Всього доброго* [27; 25, 28, 37, 47, 53, 57, 63, 66, 72,

75, 76 (2), 81, 98, 105, 122, 129, 144, 147, 168, 185, 188] (усічений варіант :*Ну всього* [27; 82, 87, 89, 91, 97, 111]) функціонують також стилістично марковані вирази *Бувайте веселі-здорові* [27, 12], *Будь здорова* [27, 164], *Бувай* [27, 162]. Однак такі формули вживаються Тичиною факультативно, а тому вони не є визначальними для його епістолярної поведінки.

Тичина, добираючи, точніше створюючи прощальні вирази, без сумніву, експериментував. Функціонально такі вирази є здебільшого узвичаєним вербальним вираженням рукостискання, обіймів та поцілунків. Однак стилістичне маркування та лексична структура цих одиниць мають оказіональний характер. Роль опорних лексем у таких виразах найчастіше типологічно виконують лексеми-соматизми, які відзначаються стилістичним забарвленням пестливості, голубливості, а почасти – вони набувають жартівливо-гумористичної тональності. Такі номінації були, очевидно, складовими елементами своєрідної метамови в епістолярних (а гіпотетично – не лише листовних) діалогах Павла Тичини з Лідією Папарук. Найчастіше вживаними є лексеми *лапка*, *голівка/голівка*, *головенька*, *голівка-кучерявка*, *лобик*, *очки*, *оченята*, *ручки*, *ніжки*, *уста/ устонька*, *ушки / ушко / вушко*, *носик*, *щічка*, *пальчики*, *височки*, напр.: *Вашу лапку сюди! Ваше ушко* [27, 16], *Вашу умненьку голівку розгладжую й цілую* [27, 20], *Ну, ушки Зайки. Цілую Вас* [27, 22], *Вашу голівку* [27, 31], *Ну, ніжний хлопчику, цілую Вас у лобик і очки. Ручкам і ніжкам привіт!* [27, 31], *Голівку Вашу кучеряву. Цілую* [27, 59], *Лідусьонку лапку!* [27, 94, 152], *Треба лапку ж Вашу, голівку* [27, 100].

Спостережено, що структура словесних виразів, які виражають поцілунки, має своєрідні семантичні поширювачі, які представлені:

1) соматизмами, нерідко з кваліфікативними означеннями (*Цілую славному голівку* [27, 102], *Вашу голівку цілую* [27, 63], *Цілую ручки да ніжки* [27, 57], *Цілую щічку* [27, 150], *Обнімаю кріпко, цілую і в уста, і в вушко, і в носик* [27, 287], *Цілую тебе кріпко-кріпко, розумну мою голівоньку* [27, 287], *Тебе, Лідусю, цілую і в вуста, і в брівки, очі і в височки* [27, 287]);

2) власним іменем адресатки, іноді в поєднанні з оцінними епітетами: *Лідусю* цілую [27, 13], *Цілую кріпко-кріпко мою славно Лідусю рідну* [27, 281] або номінаціями особи, напр.: *дівчинка неслухняна: Ну, цілую Лідусю, дівчинку неслухняну* [27, 74], рідко (в „двовекторному” поцілунку) – ще й номінацією *мама: Цілую кріпко, обнімаю моїх любих дорогих – Ліду й маму, маму й Ліду* [27, 276]; *Цілую кріпко-кріпко – маму і Ліду, Ліду й маму* [27, 278];

3) загальними назвами, які відзначаються особливою співчутливо-пестливою конотацією: *Цілую бідну-славно труженицю нашу* [27, 37], *Ну цілую кріпко-кріпко, дитинку мою дорогу* [27, 15], *Ну кріпко-кріпко обнімаю, цілую маму і тебе, звірятко, ведмежатко* [27, 279], *Ну – обнімаю славно, рідну, цілую кріпко-кріпко* [27, 280], *Цілую тебе, моя любима* [27, 300];

4) лексемами-інтенсифікаторами, здебільшого за допомогою прислівника **кріпко**: *Цілую кріпко* [27; 47, 51, 56, 108, 120, 122, 125, 132, 133, 145, 147, 149, 150, 153, 163, 169, 177, 188], який нерідко редуплікується (*Ну цілую кріпко-кріпко* [27; 62, 144], *Я тебе цілую кріпко-кріпко і в носик і в устенька* [27, 185], *Цілую кріпко-кріпко – і тебе, й маму* [27, 237]), спорадично – **міцно** (*А я цілую тебе міцно*) [27, 182]), **без ліку** (*Лідусика без ліку цілую*) [27, 126]), **дуже** (*За це тебе цілую дуже. І ще раз і ще. І ніс і ротик і руки... Бувай здорова. Бувай* [27, 162]), **без кінця** (*А я тебе цілую, цілую, без кінця голублю* [27, 163]), **безліч раз** (*цілую безліч раз голівку в вушки, в очки, в устенька!* [27, 231])).

Почасти такі вирази мають кілька семантичних поширювачів, створюючи особливий голубливий контекст: *Тебе, Лідуско, цілую і в уста, і в брівки, очі і в височки* [27, 300].

Деякі прощальні формули містять елементи мовного портретування: „*Цілую кріпко мою сірооку Лідусю славно – а ще ж і сердечну і глибоку*” [27, 314]. А лист 1 вересня 1943 року завершується зворушливим розгорнутим прощанням із домінуванням зовнішніх рис у мовному

портретуванні: „А поки що голівку твою з **русявенькими кісками** тулю до свого серця, **льоночок на голові** перебираю, цілую безліч раз голівку в вушки, в очка, в устонька!” [27, 231].

Привертають увагу ті вирази, стилістичне навантаження яких увиразнене шляхом парцеляції, зокрема, апелятивів, напр.: Цілую. Хороше моє [27, 159], ... а тебе цілую, цілую, без кінця голублю. Славне ти моє! [27, 163], а також об’єктні номінації, представлені соматизмами: За це тебе цілую дуже. І ще раз і ще. І ніс і ротик і руки [27, 162].

Формули, які мають семантику ‘обійми’ представлені в основному дієсловом **обіймаю** (**Обіймаю** мою славу Лідусю дорогу, цілую кріпко [27, 304]), **обнімаю** (**Обнімаю** кріпко [27, 287]), **голублю** (А тебе цілую, цілую, без кінця **голублю** [27, 163]), **тулю** (А поки що голівку твою з **русявенькими кісками тулю до** свого серця [27, 231]), **розгладжую** (Вашу умненьку головку **розгладжую** й цілую) [27, 20]).

Синтаксично такі формули нерідко нагадують парцельовані структури. Крім узвичаєного цілую, що аж ніяк не можна вважати індивідуально маркованим в епістолярному спілкуванні Тичини, інтимне листування містить ряд іменникових формул на зразок Ну, ушки Зайки, Цілую Вас [27, 22], Вашу лапку сюди ! Ваше ушко [27, 16], Вашу голівку [27, 31], Я обережно голівку Вашу [27, 55], Голівку Вашу кучеряву [27, 59], Лідусьонку лапку [27; 94, 152], Голівку-кучерявку, Лідо, Лідо! [27, 160], Іще раз лапку Лідусину! [27, 119], Треба лапку ж Вашу, голівку [27, 100], функціонально-семантичне навантаження яких зрозуміле без додаткових коментарів. Іноді така формула загалом однокомпонентна, хоча її семантика легко декодується з епістолярного контексту, передусім завдяки позиційному статусу: Руку! [27, 133], Лапку [27, 157], Лапу [27, 166].

Водночас зафіксований один поширений вираз із постпозицією дієслова цілую, який позначений особливою прихильністю до адресатки та пестливістю: Пальчики раз два три чотири п’ять, а тепер пучечки назад і знову полічу їх – раз два три чотири п’ять – цілую [27, 113]. Фамільярно-

жартівливий відтінок властивий прощальним зросійщеним виразам із жаргонними вкрапленнями: *Царапни лапками ответ і с тем до свіданіє* [27, 154], *Девушкін дорогой – всього доброго!* [27, 155] і оптимістично-підбадьорливий: *Живіть, Лідусику, співайте* [27, 96].

Прощальні формули нерідко відтворюють своєрідну прощальну ситуацію з елементами мовного портретування, позначену інтимно-жартівливою тональністю: *Приходь же швидше, квітенько! Я тебе у вушко поцілую, хрящики на вушках усі пообгризаю. Цілую кріпко-кріпко – і тебе, і маму* [27, 237].

Стилістичний діапазон прощальних формул коливається від голубливо-пестливих (*Ручкам і ніжкам привіт!* [27, 36]) і до жартівливо-фамільярних (*А хотілося б Лідочку побачити! За вухо подрать!* [27, 112]), відтворюючи ситуативну мінливість і змінюваність комунікативних ролей і емоційних станів адресанта.

В унісон стильовій тональності епістолярної поведінки Тичини в основному тексті функціонують також підписи. Скажімо, зачин липневого листа 1929 року *Трошки я босий. Трохи я безгроший. І трохи безбілетний* гармонійно доповнюється підписом-самохарактеристикою, пор.: *Цілую. Босий, безгроший. Безбілетний* [27, 92-93]. Своєрідним комунікативним віддзеркаленням є також зачин і завершення одного з листів 1925 року: *Ручки да ніжки!* і *Цілую ручки да ніжки* [27, 57]. Подібну жартівливу тональність мають також інші підписи, що представляють собою перифраз, напр.: *Гражданін замуленого берега кошар (за видубицькими ланами)* [27, 92].

Деякі з підписів синтаксично сконструйовані за типом складнопідрядного означального речення: *Ваш Пав[ло], що сумує все чогось* [27, 80], порівняймо підпис у листі до К.К.Папарук від 7 грудня 1937 року: *Ваш Павло Гр[игорович], / що двадцять один рік тому / ще бідним студентом перейшов / квартирантом до Вас у сивій/ шапці старій. У потертім/ пальті, але з піснями/ та з бандурою* [27, 169].

Інтимізуючий характер має підпис, представлений присвійним займенником *Твій* [27,167], частіше – *Твій Павлусь*, *Твій П.* Рідко розширення цієї формули можливе завдяки самономінаціям: *Твій прочотнокнижник Павлу[сь]* [27, 237].

Спостережено, що стильова тональність епістолярної поведінки Тичини в листах, яка умовно може бути представлена трьома основними стильовими регістрами *дружня – інтимно-товариська – подружньо-товариська*, своєрідно відтворена в початкових звертаннях: *[Панн]о Лідо! – Дорогая Лідусю! Пушиночко наша, Пушка! Дорогий мій любий Племінничку! Лідин Зайчик! Сопутник моєї слави, Лідо хороша! Любая Лідуся! Дружбо-Лідусю! Лідусик хороший, золотий! Дорогая Лідусь! – Лі! Ліда, Лідуся! Завершальні вирази (і не лише етикетні!) завжди гармонійно віддзеркалюють стиль згаданих звертань і створюють єдиний стильовий діапазон, пор.: Дитя моє! і Іще раз лапку Лідусину! [27,118-119]; Любі мої оченята дорогії! і Сумно, що таке знайоме море...а Лідусенятко й не поїде зо мною. Ну, цілую кріпко [27, 119-120]; Лідусику мій любий! і Ну поки що бувай, дівчинко, здорова [27, 143-144]; Любий Лідусь! і Ну, не перевтолюйся, Лідусеня! [27, 146-147]; Лідусьонку любий! і Скучив дуже за дитям своїм славним [27, 182].*

Індивідуальну комунікативну поведінку Тичини вирізняють також численні випадки опосередкованого іменування адресатки, називання її за допомогою зміни категорії особи. Замість узвичаєних в епістолярних діалогах українських закоханих 2 особи однини (рідше – 2 особи множини) використовувалася 3 особа. Це створює в контексті різні стилістичні ефекти. В одних випадках – відстороненість, в інших – навпаки, зменшення повагової дистанції. Своєрідним стилістичним камертоном за таких умов виступає вже перша фраза листа, напр.: „Дорогому Лідусику пишу листа. Лідочка – хорошая і славна дівчинка. Вона любить віршики. Як же Лідочка поживає? Я дуже часто почуваю лице і руки Ваші і Ваш сміх і усміх Ваш і сум” [27, 36].

А отже, на стилістиці інтимного листування Павла Тичини з Лідією Папарук позначилися передусім домінувальні комунікативні ролі адресанта, які й зумовили особливу епістолярну тональність і спричинили творення цілої системи індивідуально-авторських (нерідко – okazіональних) мовноповедінкових стереотипів, що в сукупності, очевидно, відтворюють своєрідну метамову їхньої міжособистісної комунікації. Узвичаєні для українського епістолярного спілкування мовні стереотипи використовувалися Тичиною спорадично, зазнаючи різних структурно-семантичних трансформацій. Листування Павла Тичини з Лідією Папарук утворює цілісну мовноповедінкову систему, яка, ймовірно, реалізувалася не лише в епістолярії.

Література

1. Бабій В. Смуток двох сердець / В.Бабій // Літературна Україна. – 1999. – 15 квіт. – С.4.
2. Баран Євген. Образ ідеальної жінки у листах Василя Стефаника / Євген Баран // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наукових праць Міжнар. конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті (Львів, 23 – 25 жовтня 1998 р.). – Ч.1. – Львів : Світ, 1999. – С.422 – 427.
3. Білокур К. Я буду художником! / К.Білокур. – К. : Спалах ЛТД, 1995. – 368 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
5. Богдан С. Моделювання образу коханої за листами Василя Стуса / С.Богдан // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2004. – №6. – С.73 – 79.
6. Геращенко Ольга. Любовні листи І.Мазепи до Мотрі Кочубеївни / Ольга Геращенко // Збірник історико-філологічного товариства. Нова серія. – Х., 1994. – Т.3. – С.127 – 136.
7. Денисюк Іван. Беатріче Коцюбинського: Яблуневоцвітний спогад про письменника вона носила в серці все життя / Іван Денисюк // Капрійські сюжети: Італійська проза Михайла Коцюбинського і Володимира Винниченка / упор. В.Панченко. – К. : Факт, 2003. – С.125 – 174.
8. Дорошкевич Ол. Урваний роман: Куліш і Милорадовичівна. Листи / Ол. Дорошкевич. – К., 1927.

9. Життя – не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946 – 1996) / редколегія: Анна-Гая Горбач, Уляна Єдлінська, Марія Чікало. – Львів, 2003. – С.31 – 931.

10. Жулинський М. Слово про дружину поета / М. Жулинський // Україна. – 1990. - №1.

11. З епістолярної спадщини М.П.Драгоманова / передне слово, підготовка та український переклад текстів, примітки Ірини Щукіної // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2003. – №10. – С.194 – 203.

12. Іваницька Я. Вона не просто жінка Гмирі...: Історія одного кохання в листах / Я. Іваницька // Літ. Україна. 1997. – 18 вересня. – С.7.

13. Корогодський Роман. Велика цитата або Любовні листи полоненого / Роман Корогодський // Корогодський Роман. Довженко в полоні. – К. : Гелікон, 2000. – С.74 – 128.

14. Коцюбинська Михайлина. „Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і Літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 300 с.

15. Кузякіна Наталя. „Друже мій Ладушко...”: Фрагменти одного кохання / Наталя Кузякіна // Вітчизна. – 1970. – №3.

16. Куліш М. Твори: в 2 т. М.Куліш – К. : Дніпро, 1991. – Т.ІІ. – 877 с.

17. Листи М.М.Коцюбинського до О.А.Аплаксіної / ред., вст. ст. і коментарі І. І. Стебуна. – К. : Вид-во АН УРСР, 1938. – 335 с.

18. „Листи так довго йдуть...”: Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упор., передмова та примітки Світлани Кочерги, післямова Оксани Сліпущко. – К. : Видавничий центр „Просвіта”, 2003. – 308 с.

19. Матвієнко Ніна. Ой виорю ниву широку / Ніна Матвієнко. – К. : Музей Івана Гончара, 2003. – 574 с.

20. Ольшевський Ігор. У глибинах інтимного космосу (кохання в житті й творчості Павла Тичини) / Ігор Ольшевський // Філологічні студії. – Луцьк, 2002. - №3. – С.15 – 28.

21. Ольшевський Ігор. „Люблю астрономію, музику і жінку...” / Ігор Ольшевський // Ольшевський Ігор. Таїна життя і творчості. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – С.80-111.

22. Павличко Соломія. Пристрасть і їда: особиста драма М.Коцюбинського / Соломія Павличко // Сучасність. – 1994. – №12.

23. Павлишин М. „Мені не соромно отворити уст про мої чувства”: неопубліковані листи Ольги Кобилянської до Осипа Маковея / М. Павлишин // Сучасність. – 2003. – №2. – С.127 – 143.

24. Смолянський Юрій. Симоненкова любов / Юрій Смолянський. – Черкаси : ІНЛЕС, 1998. – 75 с.

25. Стебун Ілья. История одной потаенной любви / Ілья Стебун. – Донецк : ООО „Лебедь”, 1999. – 317 с.

26. Стус В. Твори: у 4 томах, шести книгах / В Стус. – Львів, 1997. – Т. VI, Кн. I. – 495с.; Кн. 2. – 262 с.

27. Тичина Павло. Зібрання творів.: у 12 т. Павло Тичина. – К. : Наук. думка, 1990. – Т.12, Кн.1. Листи. – 485 с.
28. Токмань Ганна. Інтимна лірика Євгена Плужника: кохання того, хто не „хилився додолу” / Ганна Токмань // Дивослово. – 2005. – №2. – С.27 – 33.
29. Три долі: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / упор. В.Агеєва. – К. : Факт, 2002. – 368 с.